

Holzer, Jerzy

"Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands : eine Auswahl von Materialien und Documenten aus den Jahren 1914-1946", Berlin 1954 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 46/3, 514-518

1955

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. Eine Auswahl von Materialien und Dokumenten aus den Jahren 1914—1946, Berlin 1954, s. 462.

Dla uczczenia IV Zjazdu SED Instytut Marksa-Engelsa-Lenina-Stalina przy KC SED opublikował obszerny wybór materiałów i dokumentów dotyczących działalności Komunistycznej Partii Niemiec. O doniosłej roli politycznej zbioru mówi fakt, że wydano go w okresie, gdy naród niemiecki znajduje się w ostrej, decydującej o jego przyszłości walce przeciw próbom utworzenia bloku militarne go, w którym adenauerowskie Niemcy spełnić mają rolę bastionu zagrażającego światowemu pokojowi, przeciw uwiecznieniu podziału Niemiec, udaremnieniu budowy jednolitych, demokratycznych i pokojowych Niemiec.

Wydawcy mieli na celu: popularyzację rewolucyjnych tradycji KPD jako czynnika ważnego dla mobilizacji niemieckich mas pracujących do walki o pokojowe zjednoczenie Niemiec, walki z militaryzmem zachodnio-niemieckim i imperialistycznymi przygotowaniem wojennymi oraz dostarczenie niezbędnego zasobu materiałów do studiowania historii niemieckiego ruchu robotniczego w wyższych uczelniach NRD.

Zbiór składa się z materiałów różnego rodzaju. Obok oficjalnych dokumentów partyjnych — ulotki i odezwy, fotokopie stron gazet komunistycznych, artykuły. Na ogół podane są pełne teksty dokumentów, rzadziej fragmenty.

Materiały nie zostały przez wydawnictwo zaopatrzone w komentarze ani odsyłacze (z wyjątkiem krótkiego dwustronicowego wstępu). Często natomiast jako wprowadzenia do materiałów poszczególnych okresów czy też jako komentarzy użyto fragmentów prac przywódców międzynarodowego i niemieckiego ruchu robotniczego.

Treść ułożona jest chronologicznie — podzielona na okresy zgodnie z periodyzacją historii KPD przyjętą przez Wilhelma Piecka¹ przez przystosowanie marksistowskiej periodyzacji dwudziestolecia międzywojennego do historii Niemiec i dziejów KPD. Zbiór otwierają materiały i dokumenty dotyczące działalności Związku Spartakusa, bezpośredniego poprzednika KPD, dalej następują: lata wzniesienia fali rewolucyjnej od r. 1919 do 1923; względna stabilizacja kapitalizmu w latach 1924—1928; lata kryzysu 1929—1933; lata dyktatury hitlerowskiej 1933—1945 (ta granica czasu jest chyba sprawą do dyskusji zarówno bowiem r. 1939 — wybuch II wojny światowej, jak r. 1941 — wybuch wojny z ZSRR czy też r. 1942 — Stalingrad — mogłyby wchodzić w grę jako cezura tego długiego okresu zróżnicowanego ze względu na układ sił międzynarodowych, sytuację w Niemczech i wynikające stąd zadania KPD); zamykają zbiór materiały dotyczące działalności KPD w budowie podwalin pod demokratyczne Niemcy i dokumenty zjazdu założycielskiego SED.

Pierwsza część zbioru obejmuje lata 1914—1918. Pominięte tu zostały w zasadzie materiały publikowane w niedawno wydanych zbiorach pism R. Luxembur i K. Liebknechta². Na wstępie zamieszczony jest artykuł E. Thälmana oceniający z perspektywy dziesięciolecia rewolucję 1918 r. w Niemczech. Z dokumentów podanych w tej części szczególną uwagę skupiają materiały konferencji Związku Spartakusa w styczniu 1916 r. Wykazują one poważny

¹ W. Pieck, *Z historii Komunistycznej Partii Niemiec. W walce o nowe Niemcy*, Warszawa 1950, s. 35—86.

² K. Liebknecht, *Ausgewählte Reden, Briefen und Aufsätze*, Berlin 1952; R. Luxemburg, *Ausgewählte Reden und Schriften*, 2 t., Berlin 1951.

wzrost dojrzałości rewolucyjnego skrzydła niemieckiego ruchu robotniczego. Wy-suwając konieczność założenia nowej, rewolucyjnej międzynarodówki, określając jako podstawę jej działalności zasadę, że „nie ma socjalizmu bez międzynarodowej solidarności proletariatu i nie ma socjalizmu bez walki klas“, Związek Spartakusa podkreśla potrzebę surowej dyscypliny w nowej Międzynarodówce. Znamienne jest zdanie świadczące o wyzwaniu się z obciążeń luksemburgistowskich w kwestii narodowej: „...jedyną obroną pełnej, rzeczywistej wolności narodowej jest dziś re-wolucyjna walka klasowa przeciw imperializmowi“ (s. 19).

Dokumenty z lat 1917—1918 odzwierciedlają wpływ wydarzeń rewolucyjnych w Rosji na kształtowanie się sytuacji rewolucyjnej w Niemczech, bojujący interna-cjonalizm Związku Spartakusa.

Pierwszą część zbioru zamykają dokumenty rewolucji listopadowej 1918 r. i zjazdu założycielskiego KPD. Zamieszczona w zbiorze leninowska ocena między-narodowego znaczenia faktu utworzenia KPD określa zarazem międzynarodową rolę Niemiec i niemieckiego ruchu robotniczego tych lat.

Część drugą zbioru rozpoczyna fragment wspomnianej pracy W. Piecka, dający syntezę historii KPD lat 1919—1923. Dokumenty skąpo raczej ilustrują walki kla-sowe lat 1919—1922, głównie związane są z wydarzeniami 1923 r. Dla czytelnika polskiego zaznajomienie się z materiałami dotyczącymi wielkich walk klasowych 1923 r. w Niemczech jest szczególnie ciekawe ze względu na szereg wspólnych cech sytuacji 1923 r. w Niemczech i w Polsce (choć jest wiele poważnych różnic, w du-żym stopniu wynikających z ról jakie przypadają obu krajom w systemie wersal-skim): podobne połączenie głębokiego kryzysu systemu politycznego i gospodarcze-go; podobne dążenia klas posiadających — próby narzucenia faszyzmu; podobna sytuacja w ruchu robotniczym: ideologiczne i organizacyjne braki w działalności partii komunistycznych i rozbijająca działalność wywierających jeszcze duży wpływ na klasę robotniczą partii socjaldemokratycznych, podobny również rezultat: nie-wykorzystanie obiektywnych warunków zwycięstwa klasy robotniczej, ale odparcie prób faszyzacji, zmuszenie wielkiego kapitału do schowania się na dłuższy czas poza burżuazyjno-demokratyczne pozory.

Część trzecią otwierają fragmenty sprawozdania politycznego KC na XIV Zjeź-dzie WKP(b), zawierające ogólną charakterystykę względnej stabilizacji kapita-lizmu i omówienie sytuacji Niemiec w systemie światowego imperializmu w tym okresie. Zamieszczone dokumenty obszernie omawiają rolę KPD jako czołowej siły w walce o narodowe interesy Niemiec przeciw zaprzędananiu Niemiec w niewolę międzynarodowego kapitału, przeciw groźbie wojny imperialistycznej. Słusznie oce-niając układ sił międzynarodowych KPD wskazuje na ofensywę kapitału amery-kańskiego w Europie, a szczególnie w Niemczech. Nieugiętą walkę z imperia-lizmem międzynarodowym i niemieckim łączy z trwałym sojuszem z międzynarodową klasą robotniczą i gorącym umiłowaniem własnego kraju.

Materiały z lat 1924—1928 dają również obraz dojrzewania ideologicznego KPD. Przy pomocy Międzynarodówki Komunistycznej, jej czołowej partii WKP(b) Ko-munistyczna Partia Niemiec wyciąga wnioski z doświadczeń lat 1918—1923, lat, które mimo istnienia obiektywnych warunków zwycięstwa proletariatu nie przy-niosły tego zwycięstwa wskutek niedojrzałości czynników subiektywnych. W r. 1925 staje na czele leninowskiego KC Komunistycznej Partii Niemiec Ernest Thälmann, bohaterski przywódca powstania hamburskiego 1923 r., a od tej chwili długoletni kierownik rewolucyjnego ruchu robotniczego w Niemczech. Zamieszczone doku-menty wskazują na poważne osiągnięcia w bolszewizacji KPD. Pewne wątpliwo-ści musi tu budzić jedynie opatrzone tytułem „O prawo samostanowienia dla mniej-

szości narodowych“ rezolucja zorganizowanego przez KPD w r. 1926 Kongresu Pracujących (s. 208). Zamieszczenie wspomnianej rezolucji pod tym tytułem (prawdopodobnie zresztą współczesnym samej rezolucji), a bez komentarza sugerować może zgodność jej z dojrzałym marksistowsko-leninowskim rozumieniem kwestii narodowej. Tymczasem rezolucja potępiając ucisk narodowy wysuwa jedynie żądania dopuszczenia narodów uciskanych do udziału w administracji i sądownictwie, zapewnienia im własnych szkół, możliwości rozwijania kultury narodowej, nie mówi jednak o prawie samostanowienia narodów.

Czwarta część zbioru rozpoczyna się ogólną charakterystyką światowego kryzysu gospodarczego lat 1929—1933 przez Stalina w sprawozdaniu politycznym KC na XVI Zjeździe WKP(b). Część ta, mimo że obejmuje najkrótszy okres chronologiczny, jest najobszerniejsza. Wydaje się to zrozumiałe, lata 1929—1933 odgrywają bowiem szczególnie doniosłą rolę w historii najnowszej Niemiec.

Zawarte tu materiały ukazując słuszność prowadzonej przez KPD walki o interesy narodowe i społeczne, ukazując KPD jako obiektywnie wyznaczoną przodującą siłę niemieckiej klasy robotniczej i narodu niemieckiego, wyjaśniają zarazem, dlaczego mimo bohaterstwa i ofiarności komunistów niemieckich faszyzm mógł zwyciężyć. Komentarz wydawcy do niektórych dokumentów w pełni zastępują fragmenty z prac historycznych W. U l b r i c h t a.

KPD była jedyną zorganizowaną siłą, która przeciwstawiała się natarciu faszyzmu w Niemczech. Socjaldemokracja niemiecka i partie tzw. burżuazyjno-demokratyczne torowały drogę faszyzmowi rozbijaniem jednolitej walki antyfaszystowskiej, odciąganiem swych mas członkowskich od wspólnej walki z komunistami, markując jedynie walkę z faszyzmem, a skierowując ostrze swej działalności przeciw KPD. Ta zaś łącząc bezpośrednie hasła walki z faszyzmem z hasłami walki o socjalizm, przez długi czas nie doceniając niedojrzałości warunków obiektywnych tych lat dla rewolucji socjalistycznej, konieczności skupienia się bezpośrednio na obronie swobód burżuazyjno-demokratycznych, nie wykorzystała w pełni możliwości stworzenia jednolitego frontu klasy robotniczej i szerokiego ludowego frontu walki z faszyzmem.

Wśród dokumentów tych lat zwracają uwagę materiały dotyczące współpracy komunistów niemieckich i francuskich. Faszystowskiemu nacjonalizmowi przeciwstawia KPD bojowy internacjonalizm przekonując naród niemiecki, że między narodami Francji i Niemiec nie ma problemów nie do rozwiązania, że są jedynie sprzeczności między niemieckim i francuskim imperializmem.

Piątą część zbioru otwierają bojowe wezwania do walki z faszyzmem, który zagarnął władzę, oraz dokumenty faszystowskiego terroru w stosunku do KPD. Z długiego okresu lat 1933—1945 najwięcej stosunkowo materiałów ilustruje pierwszy miesiąc panowania faszyzmu, gdy KPD wykorzystuje resztki legalności dla swej pracy propagandowej. Dalej mamy źródła typowe dla podziemnego ruchu robotniczego: wyciągi z akt policyjnych, nielegalne ulotki, materiały emigracyjne. Przez ciężkie lata hitlerowskiego barbarzyństwa KPD stoi na straży honoru narodu niemieckiego. Bohaterski przywódca KPD, Ernest Thälmann pisze w notatkach robionych w faszystowskim więzieniu: „My, komuniści, kochamy nasz naród i nasz kraj. Dlatego chcemy go uwolnić od kapitalistycznej niewoli, od faszystowskiej dyktatury, od obozów koncentracyjnych i ucisku“ (s. 373).

W latach hitleryzmu KPD walczy o mobilizację antyfaszystowskich sił w Niemczech, uczciwych socjaldemokratów, chrześcijan, wszystkich, którzy nienawidzą hitleryzmu.

Tępiona, prześladowana we własnym kraju KPD broni wolności innych zagrożonych przez faszyzm narodów. Gdy tysiące komunistów niemieckich giną w obozach koncentracyjnych i więzieniach, inni przelewają krew w walce o tę samą sprawę w Hiszpanii. KPD piętnuje zabór Austrii i Czechosłowacji. Gdy Hitler przygotowuje wojnę z Polską, KPD wzywa w nielegalnych ulótkach do wspólnej walki narodu niemieckiego i polskiego przeciw hitleryzmowi. Demaskując hitlerowskie prowokacje, z całą siłą stwierdza: „Pomorze jest polską prowincją“ (s. 405).

Terror hitlerowski niesłuchanie utrudniał zorganizowaną działalność komunistów w samych Niemczech. Tym silniej przykuwają uwagę dokumenty z nielegalnej działalności komunistycznej w latach wojny. Odezwa konferencji KPD obszaru dolnego Renu i Ruhry z r. 1942, ulotki wydawane w Berlinie, a obok tego wyciągi z akt Gestapo i fotografie zamordowanych komunistów świadczą, że walka i na terenie Niemiec nie ustała ani na chwilę.

Ostatnia część zbioru poświęcona jest roli KPD w tworzeniu podwalin pod nowe, demokratyczne Niemcy. Dziś, po pięciu latach istnienia NRD, trudno bez wzruszenia czytać słowa twórczej wiary w możliwość demokratycznego rozwoju Niemiec.

Wyciągając wnioski z ciężkich lat panowania faszyzmu hitlerowskiego niemiecka klasa robotnicza jednoczy się w dużej części kraju. „Założenie SED — zwrotny punkt historii niemieckiego ruchu robotniczego i całego narodu niemieckiego — było zwycięstwem marksizmu-leninizmu w niemieckim ruchu robotniczym ... Przez przywrócenie jedności ruchu robotniczego siła klasy robotniczej została rozstrzygająco wzmocniona i zapewniona została jej kierownicza rola w budowie jednolitych, demokratycznych i pokój miłujących Niemiec“ (s. 446).

Ogólna ocena zbioru wypaść musi pozytywnie. Bogactwo materiału, jego różnorodność, która pozwala objąć prawie wszystkie najbardziej istotne zagadnienia historii niemieckiego ruchu robotniczego w przeszło trzydziestoletnim okresie, uprawniają do stwierdzenia, że naukowo-dydaktyczna wartość zbioru jest bardzo duża. Zaznajamiając czytelnika z wspaniałymi tradycjami niemieckiej klasy robotniczej uczy go miłości i szacunku do partii, która przez trudne trzydziestolecie dźwigała ciężar walki o przyszłość narodu niemieckiego.

Wydaje się natomiast, że poważną wadą zbioru nie tylko z punktu widzenia polskiego czytelnika, jest niemal pominięcie zagadnienia stosunku KPD do spraw polskich, istotnego dla oceny internacjonalistycznej postawy KPD. Podając obfity materiał, dotyczący stosunku KPD do spraw francuskich, nie doceniono ani naukowej, ani aktualnie politycznej wagi zagadnienia stosunku KPD — Polska. Walka z antypolskim nacjonalizmem była prowadzona przez KPD przez cały okres objęty przez zbiór. To jednak może dopowiedzieć sobie czytelnik na podstawie wielu innych źródeł, a nie na podstawie samego zbioru.

Techniczną stronę wydania można oceniać jedynie w superlatywach. Wspaniała szata graficzna, bogata i odpowiednio dobrana ilustracja, a szczególnie przekazanie znacznej części materiałów w formie fotokopii (nawet całe stronicy gazet!), wszystko to nie tylko dostarcza przyjemności estetycznej, ale daje bardziej pełny i wszechstronny obraz walk KPD (bogato reprezentowana jest nawet satyra polityczna KPD), a zarazem złudzenie obcowania bezpośrednio z materiałem (fotokopia!). Niewielkie usterki — to brak podania źródła przy kilku dokumentach (s. 18, 61, 161, 341, 377, 400, 425). Wskazane byłoby również podawanie tytułu pracy przy cytatach z Lenina według niemieckiego wydania z r. 1931 (rzadkiego zresztą bodaj zabytku po czasach hitlerowskich, nawet w samych Niemczech).

W sumie: z podziwem i z zazdrością obserwować można pojawianie się coraz większej ilości materiałów do studiowania niemieckiego ruchu robotniczego. Ostatnio

wydany zbiór materiałów i dokumentów do historii KPD stanie się na pewno obok licznie wydanych wyborów pism wybitnych przywódców niemieckiej klasy robotniczej niezbędną pomocą do studiowania historii niemieckiego ruchu robotniczego i historii najnowszej Niemiec.

Jerzy Holzer

„Archeion“ t. XXII, Organ Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym, Warszawa 1954, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Omawianie treści XXII tomu „Archeionu“ daje okazję poruszenia kilku istotnych problemów związanych zarówno z archiwistyką, jak i z naukami historycznymi w ogóle. Wydawanie czasopisma naukowego dla pewnej, dość wąskiej dyscypliny naukowej, jaką jest archiwistyka wchodząca w skład nauk pomocniczych historii, związane jest z wieloma trudnościami, których pokonanie warunkuje odpowiedni poziom i celowość pisma. Dodatkową a trudną do rozwiązania sprawą jest kwestia atrakcyjności czasopisma, doprowadzenie do tego, aby nie tylko było ono czytane przez pracowników służby archiwalnej, ale także aby wzbudzało zainteresowanie wśród historyków i prawników. Wydaje się, że omawiany tom „Archeionu“ zadanie to, przynajmniej w części, spełnił.

Materiał tomu został ugrupowany w 4 częściach. Część I poświęcona jest II metodycznej konferencji archiwistów polskich, która odbyła się w listopadzie (17—25) 1952 r. w Warszawie; część II zawiera kilka rozpraw i artykułów; część III zatytułowana jest: „Kronika Archiwalna“; część IV zawiera sprawozdania z książek.

Przechodząc do szczegółowego omówienia części I podkreślić należy wagę zagadnienia scalania akt, poruszonego w referacie J. J a n k o w s k i e j. W wyniku działań wojennych wiele zespołów archiwalnych zostało rozproszonych i nie wszystkie wróciły do właściwych archiwów. Ponadto po wojnie napłynęło do archiwów wiele nowego materiału, który nie zawsze właściwie został rozmieszczony¹. Ciągłe otwarty problem stanowią materiały pochodzące z zespołów przechowywanych w 90% np. w Archiwum Głównym Akt Dawnych, w pozostałych zaś 10% w innych instytucjach. Tak przedstawia się m. in. sprawa archiwaliów skarbowych pozostających do dnia dzisiejszego w Muzeum Narodowym w Krakowie (b. Muzeum Czartoryskich). Tego rodzaju sytuacja powoduje bardzo duże trudności w pracy historyków, którzy dla zebrania pełnego materiału do badanego zagadnienia przeprowadzać muszą poszukiwania w kilku instytucjach, gdy natomiast właściwie rozwiązane zagadnienie scalania archiwaliów mogłoby ich pracę znacznie ułatwić. Referat w sposób szczegółowy zapoznaje czytelnika z tym problemem i stanowi właściwie program prac, które Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych ma zamiar w tym kierunku podjąć.

W czasie dyskusji nad wygłoszonym na konferencji referatem M. M i k i „Materiały do dziejów wsi w księgach miejskich miasta Poznania XV—XVIII w.“ wysunięto konieczność przeprowadzenia inwentaryzacji materiałów do dziejów wsi w księgach miejskich, co podkreślano już na konferencji historyków w Kielcach w r. 1952. Jest to uzasadnione nie tylko faktem ścisłego powiązania życia wsi z miastem, ale także posługiwaniem się księgami miejskimi jako materiałem zastępczym w tym rejonach, w których księgi sądowe grodzkie i ziemskie nie zachowały

¹ Por. „Archeion“ t. XXII, s. 3—4.